

С. В. Мянчэня

*Беларуская сельскагаспадарчая бібліятэка імя І.С. Луціновіча
Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, Мінск, Беларусь,
Беларускі дзяржаўны аграрны тэхнічны ўніверсітэт, Мінск, Беларусь*

ЖЫЦЦЁВЫ ШЛЯХ АКАДЭМІКА ЮВЕНАЛІЯ ВЕЙСА

Анатацыя. Акадэмік Ювеналій Вейс (1878–1950) з’яўляецца адным з пачынальнікаў беларускага сельскагаспадарскага машынабудавання. Большую частку сваёй навуковай і педагагічнай кар’еры ён правёў у Горках, спачатку як выкладчык рамесленага вучылішча, затым загадчык кафедры механізацыі Горацкага інстытута. З 1946 г. ён быў пераведзены на працу ў Акадэмію Навук БССР, у Мінску яго жыццё і абарвалася. На аснове архіўных матэрыялаў раскрываюцца старонкі асабістага жыцця акадэміка і абвінавачванняў яго ў адхіленні ад пралетарскай навукі.

Ключавыя словы: машынабудаванне, Акадэмія Навук, БДСГА, Горкі.

Для цытавання. Мянчэня, С. В. Жыццёвы шлях акадэміка Ювеналія Вейса / С. В. Мянчэня // Сельское хозяйство Беларуси сквозь призму научных исследований (XIX – начало XXI в.): докл. Междунар. науч. конф., Минск, 23 сент. 2021 г. / Нац. акад. наук Беларуси, Белорус. с.-х. б-ка им. И. С. Луциновича, Ин-т истории; редкол.: Ю. О. Каракулько (отв. ред.) [и др.]. – Минск, 2021. – С. 266–272.

С. В. Меньчэня

*Белорусская сельскохозяйственная библиотека имени И. С. Луциновича
Национальной академии наук Беларуси, Минск, Беларусь,
Белорусский государственный аграрный технический университет
Минск, Беларусь*

ЖИЗНЕННЫЙ ПУТЬ АКАДЕМИКА ЮВЕНАЛИЯ ВЕЙСА

Анотацыя. Акадэмік Ювеналій Вейс (1878–1950) – адзін з асновоположников белорусского сельскохозяйственного машиностроения. Большую часть своей научно-педагогической карьеры он провел в Горках, сначала преподавателем ремесленного училища, затем заведующим кафедры механизации института. В 1946 году его перевели на работу в АН БССР, в Минске и подошла к концу его жизнь. На основе архивных материалов раскрываются страницы личной жизни академика и его обвинения в отступлении от пролетарской науки.

Ключевые слова: машиностроение, Академия наук, БГСХА, Горки.

Siarhej V. Mianchenya

*I. S. Lupinovich Belarus Agricultural Library of the National Academy of Sciences
of Belarus, Minsk, Belarus,
Belarusian State Agrarian Technical University, Minsk, Belarus*

THE LIFE PATH OF ACADEMICIAN JUVENALY WEISS

Abstract. Academician Yuvenaly Weiss (1878–1950) was one of the founders of the Belarusian agricultural engineering. He spent most of his scientific and pedagogical career in Gorki, first as a teacher at a vocational school, then as the head of the mechanization department of the institute. In 1946 he was reassigned to work in the Academy of Sciences of the BSSR, in Minsk, and his life came to an end. On the basis of archival materials, the pages of the academician's personal life and his accusations of deviating from proletarian science are revealed.

Keywords: mechanical engineering, Academy of Sciences, Belarusian State Agricultural Academy, Gorki.

For citation. Menchenya S. V. The life path of academician Juvenaly Weiss. Agriculture of Belarus through the prism of scientific research (XIX – early XXI century): proceedings of the International scientific conference, Minsk, September 23, 2021. Minsk, 2021, pp. 266–272 (in Belarusian).

Ювеналій Аляксандравіч Вейс з'яўляецца адным з пачынальнікаў беларускага сельскагаспадарчага машынабудавання, аднак імя яго шырокаму колу грамадства амаль невядома. Калі навуковая спадчына Ю. Вейса з'яўляецца добра вывучанай, то ў біяграфіі навукоўца яшчэ маюцца “белыя” плямы, закрыць якія дазваляюць архіўныя матэрыялы. Сярод іх важнае месца займае асабістая справа Ю. Вейса, якая захоўваецца ў Цэнтральным навуковым архіве НАН Беларусі.

Нарадзіўся Ю. Вейс 5 студзеня 1878 г. у рабочым пасёлку на ўскрайку Екацерынбурга в сям'і чыгуначніка. Яго прадзед па бацькоўскай лініі ўдзельнічаў у паходзе Напалеона на Расійскую імперыю ў 1812 г. у складзе Саксонскага корпуса, дзед – мешчанін г. Сенгілей Сімбірскай губерні – служыў на чыгунцы. Ю. Вейс выдатна ведаў нямецкую мову, аднак падкрэсліваў у аўтабіяграфіі, што бацькі і дзяды яго з'яўляліся рускімі, ці “в्याлікарусамі”. Тую ж нацыянальнасць ён указваў у дакументах сам [1, арк. 12].

Дзяцінства Ю. Вейса прайшло ў Баку, дзе працавалі на чыгунцы дзед і бацька. Акрамя Ювеналія ў сям'і было яшчэ двое

дзяцей. У 1884 г. з-за выбуху цягніка загінуў бацька і забота аб сям’і ўсклалася на плечы маці, якая дала дзецям “возможность окончить среднюю школу, а мне, одному оставшихся в живых из всей семьи, и высшую”. Пра смерць братаў Ю. Вейс нічога канкрэтнага не паведамляе, пры гэтым вызначае, што дзед і бабуля памерлі, калі ён быў ў юнацкім узросце. Маці жыла разам з Ювеналіем да сваёй смерці ў 1936 г. [1, арк. 10].

У 1895 г. Ю. Вейс скончыў Бакінскае рэальнае вучылішча, а ў 1899 г. – Новааляксандраўскі інстытут сельскай і лясной гаспадаркі са званнем вучонага агранома I разраду. Падчас вучобы з’яўляўся назіральнікам па метэастанцыі інстытута, выконваў абавязкі асістэнта па кафедры сельскагаспадарчых машын. Пераддыпломную практыку Ю. Вейс праходзіў у маёнтку Харытонаўка Харкаўскай губерні, сюды ж ён быў накіраваны пасля вучобы спецыялістам па ам па сельскагаспадарчых машынах. У 1900 г. апублікаваў працу “Описание устройства косилок, жаток и сноповязалок” [2, с. 25].

Значную ролю ў жыцці Ю. Вейса адыграў Д. Арцыбашаў (1873–1942). Менавіта ён, у той час кіраўнік Горацкага рамеснага вучылішча, запрасіў у 1900 г. Вейса ў Горкі на пасаду выкладчыка чарчэння і тэхнічнага малявання ў Горацкім рамесным вучылішчы. З 1904 г. Ю. Вейс выкладае сельскагаспадарчую механіку і будаўнічае мастацтва ў земляробчай вучылішча і займае пасаду кіраўніка рамесным вучылішчам.

У 1907 г. пры рэарганізацыі Міністэрства дзяржаўных маёмасцяў было створана Бюро па сельскагаспадарчай механіцы вучонага камітэта Дэпартамента земляробства пад кіраўніцтвам Д. Арцыбашава. Ён запрашае Ю. Вейса ў Пецярбург у якасці свайго намесніка. Разам з навуковай дзейнасцю Ю. Вейс працягвае выкладаць. У 1910–1917 гг. ён прафесар, загадчык кафедры сельскагаспадарчых машын Сцебутаўскіх вышэйшых жаночых сельскагаспадарчых курсаў (адкрыты ў 1906 г. для жанчын і мужчын на Каменным востраве ў Пецярбургу).

Рэвалюцыйныя падзеі 1917 г. фактычна не закранулі на навуковай і педагагічнай дзейнасці Ю. Вейс. У 1917–1920 гг. ён загадваў аддзелам машыназнаўства вучонага камітэта і з'яўляўся прафесарам Каменнаўстраўскага сельскагаспадарчага інстытута (былыя Сцебутаўскія курсы) [3].

У 1920 г. Ю. Вейс пераязджае ў Горкі, дзе ўзначальвае кафедру механізацыі Горацкага сельскагаспадарчага інстытута. Кафедра была абсталявана найноўшымі ўзорамі тэхнікі, акрамя таго пры ёй дзейнічаў музей сельскагаспадарчых машын, у якім былі сабраны ўнікальныя экспанаты сельскагаспадарчых прылад розных эпох.

З 1922 г. Ю. Вейс дэкан машыназнаўчага факультэта, з лістапада 1924 г. – дэкан аграрна-машыназнаўчага факультэта, а з ліпеня 1926 г. займае пасады прафесара кафедры сельскагаспадарчага машыназнаўства і загадчык вучэбнай часткай акадэміі.

У 1926 г. пад кіраўніцтвам Ю. Вейс ў Горках быў створаны аддзел машынавыпрабавання, а ў 1930 г. – адкрыты філіял Усесаюзнага навукова-даследчага інстытута механізацыі і электрыфікацыі (УІМЭ). Навуковы калектыў праводзіў выпрабаванні і даследаванні матарных сіласарэзак, саломарэзак, жмыхадрабілак, бульбасаджалак і інш. машын. На кафедры былі распрацаваны канструкцыі коннага і трактарнага плугоў, гноераскідвальнік, глебавы профілограф. Непасрэдна Ю. Вейс канструяваў шырынямер і віброграф [4, с. 65], а ў 1935 г. апублікаваў схемы і апісанне канструкцыі сіласаўборачнага камбайна. У 1935–1937 гг. на Гомельскім заводзе сельскагаспадарчага машынабудавання быў выраблены эксперыментальны ўзор, які прайшоў паспяхова вытворчыя выпрабаванні на ўборцы сланечніка [2, с. 26].

У 1929–1930 гг. пад кіраўніцтвам Ю. Вейса было завершана будаўніцтва шэрагу аб'ектаў на тэрыторыі інстытута, у тым ліку Гарадок механізацыі, дзе размяшчалася кафедра сельскагаспадарчага машыназнаўства.

Ю. Вейс распрацаваў навучальны “Курс сельскагаспадарчага машыназнаўства” (1931), які вытрымаў чатыры выданні і доўгі

час быў дапамогай па машыназнаўства для сельскагаспадарчых ВНУ. Уваходзіў у склад савета па развіцці сельскай гаспадаркі пры Народным камісарыяце Земляробства БССР.

У той жа час Ю. Вейс ажаніўся з Ксеніяй Сцяпанаўнай Серадой, жонкай дзеяча беларускага нацыянальнага руха, першага кіраўніка БНР Янкі Серады. З 1925 г. Я. Серада займаў пасаду дацэнта ў Горацкай акадэміі і па некаторых дадзеных сам папрасіў Вейса ажаніцца з Ксеніяй Сцяпанаўнай, каб выратаваць тую ад рэпрэсій. У 1930 г. Я. Серада быў арыштаваны па справе “Саюза вызвалення Беларусі” і асуджаны да высылкі, у Беларусь больш не вярнуўся, а з 1943 г. лёс яго невядомы. Ксенія Сцяпанаўна ў шлюбе з Вейсам захоўвала прозвішча Серада. У аўтабіяграфіі 1946 г. Ю. Вейс у складзе сям’і ўказаў дачку і ўнука [1, арк. 11]. Дачка у той час праходзіла стажыроўку ў НДІ Канегадоўлі, ёсць верагоднасць, што роднай Вейсу яна не прыходзілася.

Напрыканцы 30-х гадоў кар’ера Ю. Вейса развіваецца паспяхова. У 1936 г. Ю. Вейс быў абраны членам-карэспандэнтам Акадэміі Навук БССР. У студзені 1937 г. зацверджаны Вышэйшай атэстацыйнай камісіяй у навуковай ступені – доктар тэхнічных навук без абароны дысертацыі. У 1940 г. яму прысуджана званне акадэміка АН БССР і заслужанага дзеяча навукі. У 1940 г. на Усесаюзнай сельскагаспадарчай выстаўцы за дасягненні ў навуковай і педагогічнай сферы Ю. Вейс быў узнагароджаны Вялікім залатым медалём. 17 лютага 1941 г. ён быў прызначаны намеснікам дырэктара Горыцкага інстытута па вучэбнай і навуковай працы.

У гады Вялікай Айчыннай вайны Ю. Вейс знаходзіўся ў эвакуацыі ў Варонежы, дзе ўзначальваў кафедру механізацыі сельскай гаспадаркі Варонежскага сельскагаспадарчага інстытута, а затым у г. Камень Алтайскай. Быў узнагароджаны медалём “За доблестный труд в годы Великой Отечественной войны” 3 1 верасня 1945 г. ён вярнуўся ў Горкі, дзе ізноў узначаліў кафедру сельскагаспадарчага машыназнаўства.

У 1946 г. Ю. Вейс быў пераведзены на працу ў Мінск, узначальваў Аддзяленне натуральных і сельскагаспадарчых навук АН БССР. З 16 мая 1947 г. ён з'яўляўся дырэктарам Інстытута механізацыі сельскай гаспадаркі АН БССР. Характарызаваўся як стваральнік навуковай школы спецыялістаў у галіне механізацыі сельскай гаспадаркі, “блестящий лектор, талантливый мастер-педагог, умеющий увлекательно передавать обширные и глубокие научные знания своим многочисленным ученикам” [1, арк. 31]. Аднак менавіта ў гэты перыяд ён трапіла пад рэпрэсіі.

7 ліпеня 1948 г. Прэзідыум АН БССР разглядаў справу аб брашуры Ю. Вейса “О конструкции почвообрабатывающих и посевных машин”. У публікацыі было адмоўлена, а сам Ю. Вейс быў абвінавачаны ў “низкопоклонстве” перад Захадам. У прыватнасці, прэзідэнт АН М.І. Грашчанкоў абвінаваціў Вейса і яго працу ў апалітычнасці і “буржуазным аб'ектывізме”, а таксама ў тым, што “ссылки на буржуазные источники даны в таком выражении, что законно могут рассматриваться как проявление низкопоклонства перед буржуазной сельскохозяйственной наукой” [5, с. 245]. Ці мела гэта якія-небудзь значныя наступствы, акрамя забароны выдання, невядома, але для 70-гадовага Вейса такая сітуацыя была значным ударам.

Памёр Ю. Вейс 12 снежня 1950 г. і быў пахаваны на Вайсковых могілках ў Мінску. На помніку выбіты словы Ю Вейса: “Наука сохраняет своим adeptам вечную молодость”. Ксенія Серада памерла ў 1963 г. і была пахавана асобна ад мужа. Улічваючы ўклад Вейса ў развіццё беларускага сельскагаспадарчага машынабудавання і Горышкага сельскагаспадарчага інстытута ў яго гонар ўсталявана мемарыяльная дошка на 10-м корпусе БДСГА. На сённяшні час яна з'яўляецца адзіным мемарыяльным аб'ектам выдатнага навукоўцы.

Спіс выкарыстаных крыніц:

1. ЦНА НАН Беларусі. – Ф. 2. Воп. 1. Спр. 965.
2. Белорусская сельскохозяйственная академия: летопись факультета механизации сельского хозяйства (1947–1997 гг.) / Белорус. с.-х. акад., Фак. механизации сел. хоз-ва ; редкол.: В. М. Лившиц [и др.]. – Горки : БГСХА, 1997. – 142 с.
3. Горещкое земледельческое училище – первое среднее специальное аграрное учебное заведение Беларуси / В. А. Шаршунов [и др.] // Выш. шк. – 2005. – № 1. – С. 63–69.
4. Белорусская ордена Трудового Красного Знамени сельскохозяйственная академия: 125 лет : очерки истории / [С. В. Игнатенко и др.]. – Минск : Ураджай, 1965. – 211 с.
5. Национальная академия наук Беларуси: историко-документальная летопись, 1928–2008 гг. / сост.: Г. В. Корзенко [и др.]; редкол.: М. В. Мясникович [и др.]. – Минск : Белорус. наука, 2008. – 604 с.

References:

1. *Central Scientific Archive of the National Academy of Sciences of Belarus*. F. 2. L. 1. Rec. 965. (in Belarusian).
2. Livshits V. M. (ed.) (et al.). *Belarusian Agricultural Academy: chronicle of the Faculty of Agricultural Mechanization (1947–1997)*. Gorki, Belarusian Agricultural Academy, 1997. 142 p. (in Russian).
3. Sharshunov V. A., Tsyganov A. R., Livshits V. M., Dyubakova M. G. Gorestsky agricultural school – the first secondary specialized agricultural educational institution in Belarus. *Vysheishaya shkola [High School]*, 2005, no. 1, pp. 63–69 (in Russian).
4. Ignatenok S. V., Dyubakova M. G., Novikov D. R., Matsko V. I., Lerman S. I., Shitov N. A., Zyabkina Z. F. *Belarusian Order of the Red Banner of Labor Agricultural Academy: 125 years: essays on history*. Minsk, Uradzhai Publ., 1965. 211 p. (in Russian).
5. Korzenko G. V., Vasilevskaya N. V., Zen'kovich Yu. V., Tokarev N. V. (comp.). *The National Academy of Sciences of Belarus: historical and documentary chronicle, 1928–2008*. Minsk, Belorusskaya nauka Publ., 2008. 604 p. (in Russian).

Дата поступления статьи 19.07.2021
Received 19.07.2021